

УДК 37.013.42

DOI <https://doi.org/10.12958/1817-3764-2026-1-13-21>

Караман Олена Леонідівна,

доктор педагогічних наук, професор, ректор
ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»,
м. Полтава, Україна.
karaman.olena.lnu@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-8541-9972>

Чернецька Юлія Іванівна,

докторка педагогічних наук, професорка,
професорка кафедри соціальної роботи
Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія»
Харківської обласної ради,
м. Харків, Україна.
ulakgy@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-0758-1747>

МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ GERONТОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ У СОЦІАЛЬНІЙ РОБОТІ

Актуальність. Геронтологічні дослідження в соціальній роботі належать до найскладніших з погляду емпіричного конструювання й інструментальної реалізації. Розгляд методологічних проблем, з якими стикаються дослідники в процесі наукового пошуку є тим стрижнем, що дозволяє сучасній соціальній роботі використовувати адекватні методи і розширювати коло наукових досліджень, пов'язаних зі старінням населення, збільшенням активного і тривалого життя, зміною соціальних структур і вивченням потреб людей похилого віку.

Геронтологія як міждисциплінарна наука і галузь наукових досліджень покликана пояснити закономірності психічного розвитку, підібрати оптимальні шляхи і способи соціальної адаптації людини у період пізньої дорослості (Дзюба, Коваленко, 2013; Мартинюк, 2007). Водночас становлення цієї галузі й поступове «вбудовування» її в науковий апарат соціальної роботи супроводжується низкою методологічних труднощів, що пов'язані з неоднорідністю вікової групи, множинним впливом зовнішніх чинників, складністю проведення довготривалих досліджень, проблемами використання психодіагностичних методик

і значними етичними обмеженнями. Геронтологічні дослідження в соціальній роботі покликані вивчати соціальні, соціально-культурні та соціально-психологічні аспекти старіння – від змін у когнітивній сфері до особливостей соціальних контактів, емоційного реагування та життєвих стратегій. Такі дослідження фокусуються на періоді, коли фізіологічні ресурси організму поступово знижуються, але водночас зростає роль життєвого досвіду, соціальної зрілості та емоційної мудрості.

Аналіз актуальних досліджень. Аналіз наукової літератури показав, що різноманітним питанням в напрямку геронтологічних досліджень приділяли увагу зарубіжні вчені – Е. Еріксон (психологічні аспекти старіння та соціальної адаптації), Р. Батлер (загальні питання геронтології та вплив соціальної терапії на якість життя літніх людей), Д. Роулз (концепції активного старіння), та українські науковці – І. Іванова (теорія та практика соціальної роботи з людьми похилого віку), М. Житинська, К. Олійник, Н. Малярчук (методи соціальної і соціально-психологічної підтримки літніх людей, у тому числі в умовах повномасштабної

війни), І. Поташнюк (реабілітація осіб похилого віку), О. Коваленко (проблеми міжособистісного спілкування осіб похилого віку), Л. Кутало, В. Поліщук, О. Якушев, К. Сокурченко (соціальна і соціально психологічна осіб похилого віку).

Соціальна робота з людьми похилого віку базуються на провідній ролі психічних процесів у цьому віці, які вкрай суттєво впливають на всі сфери людського буття.

Біологічний підхід пояснює зміни старінням нервової системи та нейрофізіологічними процесами. Когнітивний підхід аналізує закономірності зміни пам'яті, мислення, уваги та механізми збереження когнітивного потенціалу (Моргун, 1995, 2011; Смульсон, 2012).

Психосоціальний підхід підкреслює вплив соціальних зв'язків, перебігу життя, умов праці та підтримки. Екзистенційний підхід розглядає старість як період переосмислення цінностей, життєвого шляху та пошуку смислу.

Однією з важливих методологічних основ геронтологічних досліджень є їх міждисциплінарність. На думку І. Ушакової, такі дослідження поєднують провідні теорії і концепції психології, медицини, соціальної роботи і нейронаук, соціології, педагогіки та демографії, що дозволяє створювати комплексні моделі теоретичний і емпіричних досліджень, найбільш повно враховуючи особливості об'єкта наукового пізнання. Разом з тим різноманітність наукових підходів ускладнює створення єдиних дослідницьких стандартів, які формують низку методологічних проблем (Ушакова, 2014), що, в свою чергу може впливати на якість та ефективність реалізації геронтологічних досліджень в соціальній роботі.

Метою статті є аналіз методологічних аспектів геронтологічних проблем в соціальній роботі, розгляд сучасних підходів до їх вирішення, визначення шляхів подолання окреслених проблем та перспектив подальшого розвитку наукових досліджень цього напрямку.

Виклад основного матеріалу. Розглянемо основні проблеми та труднощі методологічного характеру, що пов'язані із вивченням різноманітних процесів і явищ людей похилого віку в соціальній роботі.

Однією із основних є проблема *визначення вікових меж старості й напрямки досліджень*. У різних дослідженнях нижня межа старості варіює від 55 до 70 років. Крім того, хронологічний вік не завжди відповідає реальному функціональному стану людини, що ускладнює формування однорідних вибірок та порівняння результатів між дослідженнями.

Сучасні дослідження процесу старіння демонструють феноменологічні тенденції в онтогенезі людства. Загальновідомо, що вікова межа старіння як природнього процесу за останні 100 років посунулася в бік збільшення. Останнім часом для популяризації недискримінаційних практик і профілактики ейджизму в наукових і науково-популярних джерелах з'являється термін «люди третього віку», «люди четвертого віку». Якщо звернутися до наукових основ вікової періодизації (Енциклопедія для фахівців соціальної сфери, 2012), ми прийдемо до висновку, що йдеться про дорослих людей, яких умовно розділяють на чотири вікові періоди: зрілий (30–60 років), похилий (60–75 років), старший вік (75–90 років) та довгожителі (90 і більше років).

Так звані «найстарші старі» (люди у верхній частині вікової піраміди, тобто у віці 75 років і старші) стереотипно асоціюються з втратою автономії у функціонуванні, дегенерацією та уповільненням соціальних, фізичних і психічних функцій. На думку сучасних дослідників, зокрема Е. Маккінес, більшість літніх людей не тільки не втратить свою автономію і не страждатиме від фізичних чи психічних захворювань, а навпаки: у багатьох країнах у XXI столітті досягнення цього віку і більше не стане винятком (McInnes, 2022). «Четвертий вік», з його визнанням успішного старіння (Rowe & Kahn, 1997), є кращим. Ми розділяємо концепцію дослідників, проте також схилиємося до ідеї щодо можливої переоцінки позитивних аспектів старіння українських громадян. Очевидним є те, що умови війни, в яких перебувають люди похилого віку в Україні, не створюють передумов для їх активного довголіття через стреси, бойові дії та вплив негативних наслідків проживання в українських громадах.

Також Т. Каласанті стверджує, що не у всіх людей похилого віку є сила, ресурси, вибір, зв'язки, передбачливість або удача, щоб уникнути «крихкості», і необхідно уникати розподілу відповідальності, визнаючи, що деякі люди похилого віку схильні до ризику «невдалого» старіння (Calasanti, 2016).

Концептуально ми наблизились до онтофеноменологічного розуміння суті життєдіяльності людей похилого віку: з одного боку, в деяких осіб наповнена фізичними і психічними ресурсами і наблизила людину до «золотої осені» свого буття, з іншого, стереотипізація по відношенню до людей третього і четвертого віку не створює передумов для розуміння їх у соціумі в якості повноцінних і активних членів суспільства. Пошук шляхів продовження сенсу активного буття стане саме методологією геронтопсихології як науки, які дозволять покращити соціальне функціонування осіб похилого віку, продовжуючи їх активне довголіття і підвищуючи якість їх життя.

Важливим методологічним аспектом при вивченні геронтологічних проблем у соціальній роботі є *виокремлення напрямів і тематики наукових досліджень*. У зв'язку зі старінням населення зростає роль геронтологічних досліджень у соціальній роботі, які спрямовані на вивчення умов життя, потреб та проблем людей похилого віку. Метою таких досліджень є підвищення якості життя літніх людей і вдосконалення системи соціального захисту.

Одним із основних напрямів є соціальна геронтологія, що вивчає соціальний статус осіб похилого віку, їхню участь у суспільному житті, між поколіннями відносини, а також проблеми соціальної ізоляції та ейджизму. Важливе місце посідають дослідження якості життя, які охоплюють рівень матеріального забезпечення, доступ до соціальних і медичних послуг, житлові умови та суб'єктивне відчуття благополуччя.

Значну увагу приділяють психосоціальним аспектам старіння, зокрема адаптації до пенсійного віку, збереженню психічного здоров'я, подоланню самотності та криз пізнього віку. Окремим напрямом є дослідження соціальної підтримки та догляду, які аналізують сімейні й інституційні форми допомоги,

розвиток соціальних послуг за місцем проживання, паліативну допомогу.

Актуальним є напрям активного старіння, що спрямований на підтримку соціальної, фізичної та інтелектуальної активності людей похилого віку, їх залучення до освіти, волонтерства та громадського життя. Також важливе місце займають дослідження соціальної політики, зокрема пенсійного забезпечення та системи соціальних гарантій.

Другою важливою методологічною проблемою є *труднощі вимірювання когнітивних і емоційних змін*, які є доволі суттєвими і впливовими для створення гармонійних умов для соціальної взаємодії з літніми людьми.

Аналіз емпіричних досліджень з соціальної роботи геронтологічних напрямів (Бедан, 2020; Гончарова, 2015; Kalantari et al., 2023; Кухта, 2019), а також використаного діагностичного інструментарію, пов'язаних із необхідністю вимірювання когнітивних та інших процесів, показує, що в більшості досліджень використані класичні методики і процедури, які, в основному, створювалися для досліджень осіб середнього віку, що передбачає інший рівень сенсорної чутливості, швидкості реакцій, мотивації та фізичного стану. Унаслідок цього застосування таких інструментів до людей літнього віку нерідко спричиняє викривлення результатів і помилкові інтерпретації. Показники тестів можуть демонструвати не реальні зміни у когнітивній сфері, а вторинні ефекти, пов'язані з віковими фізіологічними або соціальними особливостями.

Зокрема, на результати значно впливає зниження сенсорики – погіршення слуху й зору, що ускладнює сприйняття інструкцій, текстів або візуальних стимулів тестів. Часто саме сенсорні труднощі, а не когнітивні порушення, зумовлюють зниження продуктивності виконання завдань. Не менш важливою є зміна темпу роботи, адже літні респонденти потребують більше часу для оброблення інформації, що може негативно позначатися на результатах тестів із жорсткими часовими обмеженнями.

Суттєву роль відіграє і стан соматичного здоров'я. Хронічні хвороби, біль, прийом медикаментів або загальне фізичне виснаження

впливають на концентрацію, емоційну стабільність та мотивацію до участі у дослідженні. Наприклад, антигіпертензивні чи седативні препарати можуть впливати на швидкість мислення, пам'ять і увагу, що ускладнює відокремлення вікових норм від побічних дій ліків.

Крім того, важливо враховувати емоційний стан літніх учасників. Самотність, втрата соціальних ролей, несприятливі фактори повномасштабного вторгнення країни агресора зниження самооцінки або депресивні прояви можуть позначатися на результатах тестів, маскуючи або, навпаки, імітуючи когнітивні порушення. Емоційна лабільність, посттравматичний стресовий розлад або тривожність та знижена стресостійкість можуть зумовлювати нестійкість показників, що також знижує надійність діагностики (Зливков, Лукомська, Федан, 2016).

Окремої уваги потребують *дослідження мотивації* до активної життєдіяльності таких людей. Деякі літні люди можуть сприймати тестування як складне, зайве або принизливе, що призводить до відмови від участі, неухважності або поверхневого виконання завдань. Інші, навпаки, прагнуть показати «кращий результат», що інколи викликає перевантаження і прискорює втому, впливаючи на точність показників. Такі фактори у комплексі ставлять під сумнів валідність багатьох традиційних методик і вимагають адаптації психодіагностичних інструментів до потреб старшої вікової групи. Науковці розробляють модифіковані версії тестів із врахуванням темпу роботи, сенсорних особливостей, доступності інструкцій і зниження когнітивного навантаження (Коваленко, 2015; Робак, 2014). Проте створення надійних, точних і універсальних інструментів для вимірювання когнітивних та емоційних змін у похилому віці залишається одним із найскладніших завдань геронтопсихології як науки.

Велике значення має *вплив соматичних та соціальних факторів* в ході дослідження осіб похилого віку. Психічний стан людей похилого віку значною мірою визначається не лише природними віковими змінами, а й комплексом соматичних та соціальних чинників, які можуть істотно спотворювати

результати психологічних досліджень. Соматичне здоров'я, зокрема наявність хронічних захворювань, больових синдромів, порушення сну чи загальна фізична слабкість, безпосередньо впливають на когнітивні функції та емоційний стан.

Зниження фізичної витривалості може спричиняти швидке стомлення під час тестування, а прийом медикаментів – впливати на увагу, пам'ять або темп мислення, створюючи ілюзію погіршення когнітивних здібностей, яке насправді зумовлене фармакологічними ефектами.

Не менш важливу роль відіграють соціальні фактори (Кухта, 2019; Осипов, 2010). Рівень соціальної підтримки, наявність родинних чи дружніх зв'язків, включеність у громадське життя визначають емоційний добробут людини похилого віку. Соціальна ізоляція, самотність, війна, втрата значущих ролей або недостатнє матеріальне забезпечення можуть обумовлювати тривожність, депресивні симптоми, зниження мотивації та інтересу до діяльності (Лушин, 2007). У таких умовах результати психологічних тестів часто відображають не реальні вікові зміни, а наслідки психосоціальної депривації чи хронічного стресу. Соціальний компонент включає вплив сімейного оточення, соціальних зв'язків, умов проживання, доступу до медичної та соціальної підтримки, а також соціально-економічних факторів. Доведено, що різний рівень соціальної взаємодії та підтримки істотно впливає на збереження когнітивних функцій, профілактику депресивних станів і загальне відчуття якості життя (Гаєвая, 2021; Житинська, 2023).

Умови проживання – доступність медичної допомоги, якість харчування, рівень безпеки та соціального середовища також мають значення. Люди, які живуть у несприятливих умовах, демонструють гірші показники когнітивного та емоційного функціонування, навіть якщо їхній біологічний вік і стан нервової системи не відрізняються від однолітків із кращими життєвими умовами.

Таким чином, відокремлення суто психологічних змін від впливу зовнішніх соматичних і соціальних чинників є складним завданням, що нерідко призводить до методологічних

помилки. Комплексне врахування цих чинників є необхідною умовою коректної діагностики та інтерпретації результатів геронтологічних досліджень в соціальній роботі.

Звертаючись до гуманістичного і аксіологічного підходів, вважаємо за потрібне зосередити увагу на розгляді питання *дотримання етичних норм*. Етичні норми в соціальній роботі набувають особливої ваги через підвищену вразливість людей похилого віку, на яких впливають як фізичні, так і психосоціальні фактори. Дослідники зобов'язані забезпечити максимально безпечні та комфортні умови участі, уникаючи будь-яких форм дискримінації, маніпуляції чи психологічного тиску. Особлива увага приділяється процедурі інформованої згоди: інструкції мають бути чіткими, доступними та сформульованими мовою, зрозумілою учасникам. Дослідник повинен переконатися, що респондент не лише формально підписав документ, а й дійсно усвідомив зміст дослідження, можливі ризики й свої права, включно з правом відмовитися від участі на будь-якому етапі.

Особливий етичний виклик становить робота з особами, які мають когнітивні порушення – деменцію, легкі або помірні форми когнітивного зниження, порушення пам'яті чи уваги (Робак, 2014). У таких випадках досліднику слід діяти з максимальною обережністю, дотримуючись принципів недопущення шкоди та захисту інтересів учасника. Інколи потрібна згода не лише самого респондента, а й законного представника або близької родини. Водночас важливо уникати патерналізму та поважати залишкову автономію людини, надаючи їй можливість брати участь у прийнятті рішень настільки, наскільки це дозволяє її стан.

Окреме важливе значення має конфіденційність. Дані людей похилого віку нерідко містять чутливу інформацію щодо стану здоров'я, сімейних обставин чи соціального становища, тому дослідники повинні забезпечити їх надійний захист і анонімність. Етичні стандарти також вимагають уникнення ситуацій, у яких дослідження може викликати почуття приниження, безпорадності або емоційного дискомфорту.

Таким чином, дотримання етичних норм при здійсненні геронтологічних досліджень в соціальній роботі є ключовою умовою якості та гуманності таких досліджень. Етика забезпечує не лише захист учасників, а й сприяє отриманню більш достовірних і валідних результатів, адже саме у безпечній та доброзичливій атмосфері респонденти здатні демонструвати свій реальний психологічний стан.

Розв'язання розглянутих вище методологічних аспектів логічно приводить нас до окреслення *шляхів подолання* проблемних моментів, що можуть виникати в ході організації геронтологічних досліджень в соціальній роботі.

Одним із найважливіших шляхів подолання методологічних труднощів у геронтологічних дослідженнях є *використання психодіагностичних методик*, адаптованих до фізичних, когнітивних та емоційних особливостей людей похилого віку. Такі адаптації передбачають спрощення інструкцій, збільшення часу на виконання завдань, використання більш контрастних візуальних матеріалів, а також усунення елементів, що надмірно навантажують пам'ять або швидкість реакції. Крім того, важливо враховувати сенсорні обмеження, зокрема зниження слуху й зору, що може суттєво впливати на точність результатів. Розроблення спеціальних тестів підвищує валідність і надійність діагностики, дозволяючи відрізняти природні вікові зміни від патологічних процесів. Такі методики сприяють також покращенню взаємодії між дослідником і респондентом, адже створюють комфортні умови участі, що в свою чергу позитивно впливає на мотивацію та якість виконання завдань.

Підвищення ефективності геронтологічних досліджень в соціальній роботі неможливе без *удосконалення етичних стандартів*, що регулюють роботу з літніми людьми. Оскільки ця група має підвищену вразливість, дослідники мусять застосовувати протоколи захисту учасників, які враховують їхні фізичні та когнітивні обмеження. Етичні принципи в соціальній роботі обов'язково слід використовувати при дослідженні

літніх осіб, які пережили несприятливі фактори повномасштабного вторгнення, мають посттравматичний стресовий розлад або інші психічні розлади (Зливков, Лукомська, Федан, 2016)

Особливої уваги потребують особи зі зниженою здатністю до прийняття рішень: у таких випадках важливо забезпечити доступність інформації, спрощені форми інформованої згоди та можливість залучення законних представників. Підвищення професійної підготовки дослідників також є критично значущим аспектом, адже робота з літніми людьми вимагає делікатності, емпатії, толерантності та знань щодо вікових змін. Етичні стандарти допомагають не лише захищати учасників, але й покращують якість досліджень, адже забезпечують довіру, комфорт і безпеку респондентів у процесі збору даних.

Наступним і перспективним кроком для підвищення якості досліджень і соціальної роботи стане *інтеграція геронтологічних досліджень із даними нейронаук і соціальної геронтології*, що відкриває нові можливості для глибшого та точнішого розуміння процесу старіння. На взаємозв'язку нейронауки з якістю розвивальних процесів неодноразово наголошено в різноманітних дослідженнях (Castillo, 2015). Використання методів нейровізуалізації, дозволяє виявляти структурні та функціональні зміни мозку, що лежать в основі когнітивного зниження або збереження психічного потенціалу. Поєднання цих даних із результатами психологічних тестів та методик робить можливим формування багатовимірних моделей старіння. Водночас соціальна геронтологія надає важливу інформацію про вплив соціального середовища, стосунків, способу життя, економічних умов і рівня підтримки на психічне благополуччя. Об'єднання цих двох напрямів дозволяє дослідникам більш точно розмежовувати біологічні, психологічні та соціальні фактори змін, а також створювати практичні програми втручання, спрямовані на покращення якості життя людей похилого віку.

Висновки. Геронтологічні дослідження в соціальній роботі перебувають у стані активного розвитку та вдосконалення, однак цей процес супроводжується з низкою суттєвих методологічних труднощів. Однією з базових проблем є визначення вікових меж старості, оскільки хронологічний вік не завжди корелює з рівнем когнітивного, емоційного чи соціального функціонування.

У різних культурах і наукових традиціях межа «похилого віку» варіює, що ускладнює порівняння результатів досліджень і формування універсальних висновків. Додатковою складністю є валідність і надійність психодіагностичних інструментів, більшість з яких були розроблені для молодшої популяції. Їх використання без адаптації може призводити до викривлених даних через зниження сенсорики, темп виконання завдань або зміни мотивації в осіб літнього віку.

Значний вплив на результати соціальних досліджень досліджень справляють зовнішні чинники – стан соматичного здоров'я, рівень соціальної підтримки, економічні умови та навіть культурні очікування щодо старості. Відокремлення суто психологічних змін від дії цих факторів вимагає складних методологічних рішень та коректного дизайну дослідження. Додатковим викликом є етичні аспекти: необхідність забезпечення інформованої згоди, дотримання комфорту, недопущення переважання учасників і захисту осіб зі зниженою здатністю до самостійного прийняття рішень.

Водночас сучасні міждисциплінарні підходи відкривають широкі можливості для подолання зазначених труднощів. Розробка адаптованих методик, що враховують фізичні та когнітивні особливості старшої вікової групи, суттєво підвищує точність досліджень. Використання біопсихосоціальної моделі забезпечує більш комплексний аналіз старіння, інтегруючи біологічні, психологічні та соціальні аспекти. Залучення даних нейронаук, медицини, соціальної геронтології та поведінкових наук сприяє глибшому розумінню вікових змін.

Подолання методологічних труднощів геронтологічних дослідженнях із соціальної

роботи є критично важливим для підвищення якості наукових даних і формування ефективних, науково обґрунтованих програм соціальної підтримки людей похилого віку.

Це дозволить не лише покращити діагностичні та прогностичні можливості науки, а й сприяти підвищенню якості життя старшого покоління у сучасному суспільстві.

Список використаних джерел

1. Бедан В. Б. Експериментальна психологія : курс лекцій. Одеса : НУ «ОЮА», 2020. 102 с.
2. Гасвая О. В. Теоретичні підходи до дослідження політики щодо людей похилого віку. *Актуальні проблеми державного управління*. Харків : Магістр, 2021. № 1 (59). С. 186–193. DOI: <https://doi.org/10.34213/ap.21.01.20>
3. Гончарова Л. А. Психологічні особливості дослідження творчої активності особистості людей похилого віку. *Філософія, соціологія, психологія*. Івано-Франківськ : ПНУ, 2015. № 20. С. 73–82.
4. Дзюба Т. М., Коваленко О. Г. Психологія дорослості з основами геронтопсихології : навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / за ред. проф. В. Ф. Моргуна. Полтава, 2013. 172 с.
5. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери / за заг. ред. І. Д. Звереві. Київ, Сімферополь : Універсум, 2012. 536 с.
6. Житинська М. О. Соціально-психологічна підтримка людей похилого віку в умовах повномасштабної війни. *Освітологічний дискурс*. 2023. № 3 (42). С. 54–67. DOI: <https://doi.org/10.28925/2312-5829.2023.34>
7. Зливков В. Л., Лукомська С. О., Федан О. В. Психодіагностика особистості у кризових життєвих ситуаціях. Київ : Педагогічна думка, 2016. 219 с.
8. Коваленко О. Г. Міжособистісне спілкування осіб похилого віку: психологічні аспекти : монографія. Київ : Інститут обдарованої дитини, 2015. 456 с.
9. Кухта М. П. Соціальний потенціал людей старшого віку в сучасному українському суспільстві : дис. ... д-ра соц. наук : 22.00.04 / Інститут соціології НАН України. Київ, 2019. 449 с.
10. Лушин П. В. Про психологію людини в перехідний період. Київ : Науковий світ, 2007. 207 с.
11. Мартинюк І. А. Психологічна допомога людям похилого віку або практикум з геронтології. *Практична психологія та соціальна робота*. 2007. № 2. С. 15–17.
12. Моргун В. Ф. Кризові та еволюційні періоди розвитку особистості від народження до смерті: психологія людської долі. *Єдність педагогіки і психології у цілісному навчально-виховного процесі* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (4–5 жовтня 1995 р.) / за заг. ред. А. М. Бойка. Полтава, 1995. С. 135–139.
13. Моргун В. Ф. Особистість та її становлення. Полтава : АСМІ, 2011. 35 с.
14. Осипов Д. М. Визначення громадян похилого віку та їх правовий статус. *Актуальні проблеми права: теорія і практика*. 2010. № 18. С. 449–453.
15. Робак В. Є. Психологічні особливості процесу старіння: когнітивний аспект. *Наукові записки УКУ*. 2014. Ч. 4: Педагогіка. Психологія, Вип. 1. С. 128–135.
16. Смульсон М. Л. Розвиток у старості: завдання, специфіка, ризики. *Наукові студії із соціальної та політичної психології*. 2012. № 31. С. 188–202.
17. Ушакова І. М. Геронтопсихологія. Харків : НУЦЗУ, 2014. 236 с.
18. Calasanti T. M. Confronting ageism: how successful is successful aging? *The Gerontologist*. 2016. Vol. 56. P. 1093–1101. DOI: <https://doi.org/10.1093/geront/gnv076>
19. Castillo K. Neurosciences and their relationship in the educational and training process. *Master's thesis*. Sedes Sapientiae Catholic University, 2015.
20. Kalantari S., Xu T. B., Mostafavi A., et al. Using immersive VR to enhance social interaction among older adults. *Innovation in Aging*. 2023. Vol. 7, Issue 4. Art. no. igad031. DOI: <https://doi.org/10.1093/geroni/igad031>
21. McInnes A. Navigating the choppy waters to Nirvana: A critical reflective account of caring for ageing parents in the fourth age. *Ageing and Society*. 2022. Vol. 42, Issue 10. P. 2227–2243. DOI: <https://doi.org/10.1017/S0144686X20001956>
22. Rowe J. W., Kahn R. L. Successful Aging. *Gerontologist*. 1997. Vol. 37, Issue 4. P. 433–440. DOI: <https://doi.org/10.1093/geront/37.4.433>

References

1. Bedan, V. B. (2020). Eksperymentalna psykholohiia [Experimental psychology]. Odessa : NU "OIuA" [in Ukrainian].
2. Haieva, O. V. (2021). Teoretychni pidkhody do doslidzhennia polityky shchodo liudei pokhyloho viku [Theoretical approaches to the study of policy on the elderly]. *Aktualni problemy derzhavnoho upravlinnia – Pressing Problems of Public Administration*, 1(59), 186–193. DOI: <https://doi.org/10.34213/ap.21.01.20> [in Ukrainian].

3. Honcharova, L. A. (2015). Psykholohichni osoblyvosti doslidzhennia tvorchoi aktyvnosti osobystosti liudei pokhyloho viku [Psychological features of the study of creative activity of the elderly]. *Filosofia, sotsiologhiia, psykholohiia – Philosophy, sociology, psychology*, (20), 73–82 [in Ukrainian].
4. Dziuba, T. M., & Kovalenko, O. H. (2013). Psykholohiia doroslosti z osnovamy herontopsykholohii [Psychology of adulthood with the basics of gerontopsychology]. Poltava [in Ukrainian].
5. Zvierieva, I. D. (Ed.). (2012). Entsyklopediia dlia fakhivtsiv sotsialnoi sfery [Encyclopedia for social professionals]. Kyiv, Simferopol : Universum [in Ukrainian].
6. Zhytynska, M. O. (2023). Sotsialno-psykholohichna pidtrymka liudei pokhyloho viku v umovakh povnomasshtabnoi viiny [Socio-psychological support for the elderly in conditions of full-scale war]. *Osvitohichnyi dyskurs – Educological Discourse*, 3(42), 54–67. DOI: <https://doi.org/10.28925/2312-5829.2023.34> [in Ukrainian].
7. Zlyvkov, V. L., Lukomska, S. O., & Fedan, O. V. (2016). Psykhodiahnostyka osobystosti u kryzovykh zhyttievykh sytuatsiiakh [Psychodiagnostics of personality in crisis life situations]. Kyiv : Pedahohichna dumka [in Ukrainian].
8. Kovalenko, O. H. (2015). Mizhosobystisne spilkuvannia osib pokhyloho viku: Psykholohichni aspekty [Interpersonal communication of the elderly: psychological aspects]. Kyiv : Instytut obdarovanoi dytyny [in Ukrainian].
9. Kukhta, M. P. (2019). Sotsialnyi potentsial liudei starshoho viku v suchasnomu ukrainskomu suspilstvi [Social potential of older people in modern Ukrainian society]. *Doctor's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].
10. Lushyn, P. V. (2007). Pro psykholohiiu liudyny v perekhidnyi period [On human psychology in a transitional period]. Kyiv : Naukovi svit [in Ukrainian].
11. Martyniuk, I. A. (2007). Psykholohichna dopomoha liudiam pokhyloho viku abo praktykum z herontolohii [Psychological assistance to the elderly or a practicum in gerontology]. *Praktychna psykholohiia ta sotsialna robota – Practical psychology and social work*, (2), 15–17 [in Ukrainian].
12. Morhun, V. F. (1995). Kryzovi ta evoliutsiini periody rozvytku osobystosti vid narodzhennia do smerti: Psykholohiia liudskoi doli [Crisis and evolutionary periods of personality development from birth to death: psychology of human destiny. Unity of pedagogy and psychology in a holistic educational process]. In: A. M. Boiko (Ed.), *Yednist pedahohiky i psykholohii u tsilisnomu navchalno-vykhovnomu protsesi : materialy Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii – The unity of pedagogy and psychology in the holistic educational process : materials from the All-Ukrainian scientific and practical conference*. (pp. 135–139). Poltava [in Ukrainian].
13. Morhun, V. F. (2011). Osobystist ta yii stanovlennia [Personality and its formation]. Poltava : ASMI [in Ukrainian].
14. Osypov, D. M. (2010). Vyznachennia hromadian pokhyloho viku ta yikh pravovyi status [Definition of senior citizens and their legal status]. *Aktualni problemy prava: teoriia i praktyka – Topical issues of law: theory and practice*, (18), 449–453 [in Ukrainian].
15. Robak, V. Ye. (2014). Psykholohichni osoblyvosti protsesu starinnia: Kohnityvnyi aspekt [Psychological features of the aging process: cognitive aspect]. *Naukovi zapysky UKU. Ch. 4: Pedahohika. Psykholohiia – Scientific Notes of the Ukrainian Catholic University. Part 4: Pedagogy. Psychology*, (1), 128–135 [in Ukrainian].
16. Smulson, M. L. (2012). Rozvytok u starosti: Zavdannia, spetsyfika, ryzyky [Development in old age: tasks, specifics, risks]. *Naukovi studii iz sotsialnoi ta politychnoi psykholohii – Scientific studies in social and political psychology*, (31), 188–202 [in Ukrainian].
17. Ushakova, I. M. (2014). Herontopsykholohiia [Gerontopsychology]. Kharkiv : NUTSZU [in Ukrainian].
18. Calasanti, T. M. (2016). Confronting ageism: How successful is successful aging? *The Gerontologist*, 56(6), 1093–1101. DOI: <https://doi.org/10.1093/geront/gnv076> [in English].
19. Castillo, K. (2015). Neurosciences and their relationship in the educational and training process. *Master's thesis*. Sedes Sapientiae Catholic University [in English].
20. Kalantari, S., Xu, T. B., Mostafavi, A., et al. (2023). Using immersive VR to enhance social interaction among older adults. *Innovation in Aging*, 7(4), igad031. DOI: <https://doi.org/10.1093/geroni/igad031> [in English].
21. McInnes, A. (2022). Navigating the choppy waters to Nirvana: A critical reflective account of caring for ageing parents in the fourth age. *Ageing and Society*, 42(10), 2227–2243. DOI: <https://doi.org/10.1017/S0144686X20001956> [in English].
22. Rowe, J. W., & Kahn, R. L. (1997). Successful aging. *The Gerontologist*, 37(4), 433–440. DOI: <https://doi.org/10.1093/geront/37.4.433> [in English].

Караман О. Л., Чернецька Ю. І. Методологічні аспекти геронтологічних досліджень у соціальній роботі

У статті встановлено, що геронтологічні дослідження у сфері соціальної роботи перебувають у стані активно-го розвитку та вдосконалення, проте цей процес супроводжується низкою методологічних і етичних труднощів. Розкрито проблему визначення вікових меж старості, адже хронологічний вік не завжди корелює з когнітивним,

емоційним чи соціальним функціонуванням особи. Проілюстровано, що у різних культурах і наукових традиціях межа «похилого віку» варіює, що ускладнює порівняння результатів і формування універсальних висновків. Встановлено, що значні труднощі виникають у використанні психодіагностичних інструментів, розроблених для молодшої популяції: без адаптації вони можуть давати викривлені дані через сенсорні обмеження, уповільнення темпу виконання завдань чи зміну мотивації літніх людей. Показано, що результати соціальних досліджень значною мірою залежать від зовнішніх чинників – стану соматичного здоров'я, рівня соціальної підтримки, економічних умов та культурних очікувань щодо старості. Відокремлення психологічних змін від впливу цих факторів потребує складних методологічних рішень і коректного дизайну дослідження. Розкрито етичні аспекти проведення досліджень: необхідність забезпечення інформованої згоди, дотримання комфорту, недопущення перевантаження учасників та захист осіб зі зниженою здатністю до самостійного прийняття рішень. Водночас встановлено, що сучасні міждисциплінарні підходи відкривають широкі можливості для подолання зазначених труднощів. Використання біопсихосоціальної моделі забезпечує комплексний аналіз старіння, інтегруючи біологічні, психологічні та соціальні аспекти. Залучення даних нейронаук, медицини, соціальної геронтології та поведінкових наук сприяє глибшому розумінню вікових змін. Проілюстровано, що розробка адаптованих методик, які враховують фізичні та когнітивні особливості старшої вікової групи, суттєво підвищує точність досліджень. Встановлено, що подолання методологічних труднощів у геронтологічних дослідженнях соціальної роботи є критично важливим для підвищення якості наукових даних і формування ефективних програм соціальної підтримки людей похилого віку. Це дозволяє не лише вдосконалити діагностичні та прогностичні можливості науки, а й сприяє покращенню якості життя старшого покоління у сучасному суспільстві.

Ключові слова: методологія, соціальна робота, геронтологія, наукові дослідження, люди похилого віку, етичні принципи, психодіагностика, соціальна підтримка.

Karaman O. L., Chernetska Y. I. Methodological aspects of gerontological research in social work

The article establishes that gerontological research in the field of social work is in a state of active development and improvement, however, this process is accompanied by a number of methodological and ethical difficulties. The problem of determining the age limits of old age is revealed, since chronological age does not always correlate with the cognitive, emotional or social functioning of a person. It is illustrated that in different cultures and scientific traditions the limit of “old age” varies, which complicates the comparison of results and the formation of universal conclusions. It is established that significant difficulties arise in the use of psychodiagnostic tools developed for the younger population: without adaptation, they can give distorted data due to sensory limitations, slowing down the pace of task performance or changing the motivation of older people. It is shown that the results of social research depend to a large extent on external factors – the state of somatic health, the level of social support, economic conditions and cultural expectations regarding old age. Separating psychological changes from the influence of these factors requires complex methodological decisions and correct research design. The ethical aspects of conducting research are revealed: the need to ensure informed consent, maintain comfort, prevent overloading of participants and protect individuals with reduced ability to make independent decisions. At the same time, it is established that modern interdisciplinary approaches open up wide opportunities for overcoming these difficulties. The use of the biopsychosocial model provides a comprehensive analysis of aging, integrating biological, psychological and social aspects. The involvement of data from neuroscience, medicine, social gerontology and behavioral sciences contributes to a deeper understanding of age-related changes. It is illustrated that the development of adapted methods that take into account the physical and cognitive characteristics of the older age group significantly increases the accuracy of research. It has been established that overcoming methodological difficulties in gerontological research in social work is critically important for improving the quality of scientific data and forming effective programs of social support for the elderly. This allows not only to improve the diagnostic and prognostic capabilities of science, but also contributes to improving the quality of life of the older generation in modern society.

Key words: methodology, social work, gerontology, scientific research, elderly people, ethical principles, psychodiagnostics, social support.

Дата першого надходження статті до видання: 18.12.2025

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 27.02.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 18.03.2026

